

V prvem letniku vabi in prosi slovenske pisatelje, in razlaga blagi namen, kateri ga vodi pri spisovanju teh bukev.

Od leta 1846. izhajajo te bukve letoma; Slovenci jih radi prebirajo, in so se naučili iz njih že marsikaj koristnega.

Vsako leto jih kinča podoba cerkve, posebno imenitne na slovenski zemlji, ali kakega svetnika, ki je Slovencem veliko dobrega storil, in tako se je nabralo že veliko zgodovinskih reči. Ko je Slomšek škof postal, izročil je vredovanje drugemu pisatelju, vendar je on do smrti za nje delal, in naj izverstnejši sestavki so iz njegovega peresa.

Kakor šolski poročevavec skerbel je tudi za ljudsko omiko, da je duhovne spodbujal in opominjal, da bi pisali sestavke za te bukve. Njegove pisma iz te dobe kažejo, da je načerte napravljaj, kako razdelovati to ali uno knjigo. Vidimo iz tega, da je rokopise popravljaj in izdajateljem bukev z besedo in z djanjem pomagal.

(Dalje sledi.)

Pomenki

o

slovenskem pisanju.

XLIII.

U. Pa nikdar se Kranjec ne imenuje posebej Slovenec, in nasproti Slovénc nikdar Kranjec, — pravi Kopitar; in vendar piše Poženčan celo l. 1863. v Novicah: „Jez menim, da je vseh slovenskih Korošcev, Krajncev, Štajarcev in Primorcev pravi priimek Krajnci, pa ne po današnji krajnski deželi, ki ima v latinskem in laškem zmanjševavno ime Carniola, ampak po vsi tisti deželi, ki so jo pisatelji po latinski nekdaž zvali „Fines Italiae“ ali iz našega (Krajna) posneto Carnia = Krajna. Tudi „Fines Italiae“ se hoče reči Italii krajna, pri-krajna ali pokrajna dežela. Vlaški slovar še zdaj Krajnsko zraven Carniola zove Carnia (totum pro parte) = Krajna itd.“ —

T. Na to opomni vredništvo prav: „O vsem tem je bilo v preteklih letih že veliko pomenkov. Težko da pridemo Slovenci na Kranjce nazaj.“

U. Če pa je že bilo o tem veliko pomenkov, toraj se mi-dva ne smeva mnogo pomenkovati. Le ob kratkem mi razdrobi to reč ter povej, zakaj piše Poženčan Krajnci, vredništvo pa koj pod to — Kranjce?

T. Sprožili so bili pisarjenje o tej reči, kar vem, l. 1853. ter jeli popraševati, ali se ima pisati Krajn ali Kranj, Krajnec ili Kranjec. In tedaj že je pisal Poženčan l. 1854 v posebnih sestavkih o imenu „Krajna“ in o imenu „Koroško in Gorotan“. — L. 1857. je to reč vnovič zbudil Terstenjak pg. 242. — Na to kaže Hicinger v spisu: „Ali Kranjsko ali Krajnsko?“ da spričevanje za prvo ali za drugo še ni bilo na tanko razloženo... Narpoprej se mora tukaj vprašati: Ktera oblika tega imena je poterjena med prostim slovenskim ljudstvom, in kako je brati to ime v starih pismih in bukvah? — Koj potem se oglasi Poženčan str. 313: „Krajna, Krajnsko, Krajnsko; nikdar pa ne Kransko ali pa celó Kranja“. — Nekoliko prizadet popiše v istem letniku Hicinger, kakošne meje je imela Kranjska v raznih časih, in v tem imenitnem spisu pravi na zadnje str. 350 — 351:

U. „Po vsem tem razlaganju se h koncu sme še enkrat povzeti vprašanje, od kod je prišlo ime kranjske ali krajnske zemlje? ali je po koreniki karn, skalnat verh, ali po koreniki kraj, meja, mesto? Ako se povzame vse skupaj, kar je bilo govorjeno o tem imenu, bi se utegnili morebiti nar bolj po resnici reči, da ime kranjske ali krajnske zemlje ima dvojno obliko. Da severno-zahodni Slovenci sploh govorijo Kranjsko, Kranjec ali Kranec, da Horvatje z njimi vred kličejo Kranjac, da se od notranjske strani celó sliši Kranj, da tudi Italian povzema il Cragno: kdo bo rekel, da je to samo spaka pravega imena? Zakaj mar se še vedno ohranjuje prilog krajni, ali ime pokrajna, in se ni še oboje spremenilo v kranji in pokranja? Da je latinska oblika Carniola, pozneje predelana Carniolia, in druga italijanska oblika il Carnio, — kdo bi hotel reči, da to nikakor ne more kazati na izvir oblike Kranj, Kranjsko? zlasti ker se taka prestava glasov tolikokrat nahaja v indo-evropejskih jezikih? Ima vendar tudi slovenski Korotan ali Korutan, prav za prav Karantan, svoj izvir v koreniki karn; in li ni kranjska ali krajnska zemlja tako gotovo gorata kakor koroška?

Kar pa se tiče oblike Krajna, Krajnsko, je človek zopet ne bo smel grajati kakor po drugačnih ustih spremenjenega imena. Če južno-izhodni Slovenci jo sploh rabijo, če Nemec je povzel starejši Chreine in novejši Krain, če tudi drugi Slovani za tem povzemajo Krajn, kot Rusi, ali Krajn-

ska kot Čehi, če verh tega je po učenih možeh že dolgo v bukvah sprejeta oblika Krajnec, Krajnsko: se vse to ne da kar nagloma ovreči, in drugačna oblika vpeljati v rabo; zlasti ko se ime Krajna med Slovenci nahaja v štajerski Krajni poleg Sotle, in v Suhi Krajni na Dolenskem, tedaj saj za manjši strani, in ko je med družimi Slovani znana Ukraina na Ruskem. Kakošen pomen pa vendar ima to ime Krajna ali Krajnska? Ali je s posebnostjo pokrajna ali mejna dežela, ker je na pokrajni deržave proti deržavi, al naroda proti narodu? Po zgodovini je to, kakor se iz prejšnega razlaganja zamore posneti, le mogoče za tisti čas, kadar je bila nekakošni mejnik proti Italii, in sicer v tistem obsežku, kakoršnega je imela iz začetka, ko je oklepala malo več kot sedanje Gorensko. To je bilo prav za prav takrat, ko je bila nekakošno samosvojna na meji proti Longobardom. Ravno takrat se je pa tudi ime utegnilo roditi, ker se kmalo po tem nahaja. Pozneje, kakor je bilo povedano, v oblasti Frankov in še dalje, se je skorej bolj sama pridevala k Italii. Sicer se utegne tudi reči, da je tej deželi s posebnostjo memo družih ostalo ime Krajna ali marka, kakor je na pr. v Prusii Braniborska dostikrat sploh klicana Marka, ali kakor je v Francii vstala Provincia, Provence. Morebiti pa ima ta naša zemlja kot Krajna ali prav za prav Krājina le sploh pomen dežele; sej tudi ruska Ukraina, to je, Ukrājina, ima po resnici tako obliko; tudi naša Suha Krajna je sploh le dežela ali zemlja. Tudi navdar utegne to dokazovati; zakaj Krajna ali Krajnska se izgovarja s potegnjenim navdarom kakor Krājina, ne pa z ojstrim udarom kakor krajna zemlja, ki je namreč na kraji deržave.

T. Verh tega razglasi naš Davorin v Nov. l. 1859 spis „o starih Karnih“, in ondi pravi §. 9: „Karni so toraj prededje današnjih Karnjcov, metatetično: Krancov. „Nires! mi smo Krajnci, Gränzslawen, Märker“, — bode mi velika truma nasproti kričala, in morebiti tudi pisala.

Že sem na drugem mestu v Novicah dokazal, da ni mogoče imena Krajnec iz kraj (Mark, Gränze) izpeljevati po filologičnih pravilih, ker glasnik *n* spada k deblu, in suffiks je le *ec* ali *ic*. Na Gorenskem nikdar ne bodeš čul „Krajnc“, temoč „Kranjc.“ Oblika „Krajnc“ je dolenska, in čudno se mi zdi, da jo celó nekteri Gorenci zagovarjajo. Kakor Dolenec čerti *nj*, tako tudi štirski Dolanec, in govori: strajnski, plajnski, kojn,

Strajnsák, Plajnsék namesto stranjski, planjski, Stranjšák, Planjšék, konj.

Druge pomislíke zastran sredovečnega poznamovanja „Chreina, Creinamarcha“ sem že tudi v Novicah izpričal.

Ime Kranjsko, Kranjec je toraj stareje, kakor iz časov Karla Vélikega ali pa „Sarmatov Limigantov“. Stari Karni, kateri so bili Slovani, so se že veleli Karnjci, metatetično: Kranjci. Slovani v Kanalu pa je sedaj imenujejo — Karnjce.

V starem svetu so toraj trojni glavni rodovi slovanski stanovali med Adrijo in Karpati, in sicer: Panoni, Norenci in Karni. Slednji so prededje Kranjcov, čeravno je mogoče, da v 6. stoletji po Krist. so kakošne rečice severno-slovanskega morja utegnile tudi v zibelko starih Karnov pritekati (Vid. Nov. str. 257).“

Povedal sem ti te reči, ker so važne v mnogih ozirih, dasiravno si djal, naj ob kratkem povem, zakaj pišejo eni Kranjci, eni pa Krajnci.

U. Pa še zdaj ne vem, kako mi je pisati! Ali niso eni razlagali imena najne domače dežele po nekem vladarju (Carnus ali Cranus t. j. velik, imeniten gospod), eni pa celo iz Goreina, Gorajna, Gorejnsko (Gesch. v. Krain §. 25)?

T. Brez vsega vzroka in poroka, bi djal s Šafařikom. Valvazor že dokazuje, da ime Carnia ali Krain je prišlo po prestavi čerk iz nekdanjega imena Carnia (I, 39.); Linhart pa méni, da dežela poleg gornje Save ima ime odtod, ker je krajna ali na kraji druge slovenske zemlje. Na to se opira dvojna razlaga pa dvojna pisava. „Offenbar ist Krajna das slawische Krajna = Mark, Grenzland, man wollte denn eine gerade nicht unwahrscheinliche Slawisirung des alten Carnia annehmen —“ veli ostroumni Šafařik. Te izpeljave se je poprijel tudi Miklosiě, in po nji se da skazati pisava nj = ni: Kranj, Kranja, Kranjska, Kranjec. Zastran Kra — Kar — primeri: Polikrap — karp itd. Pa tudi po uni razlagi pišemo poleg slovnice lahko Kranja, Kranjec, Kranjska, kakor pišemo jutranji, sedanji, vsakd anji nam. jutrajni ali celo jutrajnji itd.

XLIV.

U. Od kod ima ime Koroška? Ali morebiti iz hora, gora, Goroška ili Koroška?

T. To ime je ravno tistega početka in pomenka, kterega

je Carnia, Carniola, piše Šafařík ter pravi, da Karantanum (Karantania, Carinthia) je likati iz karn in tan; karn pomeni v celtiškem jeziku „Gestein“, tan pa „Erde, Land“. Nestorjeva oblika Chorutane se nareja praviloma iz Karantane (nosnik *an* v *u*, in *k v ch*); novočeska Korytané, Korytanský je le nalasč ponarejena, kakor bi bila iz koryto (alveus)!

U. In Štajerska — zakaj se imenuje tako?

T. Iz nemškega Steier — Steiermark je slovenski Štajersko, in to ime je nastalo po reki Štyra (Steier), kakor piše Šafařík, ter po bližnjem mestu in gradu (Styratpurh). Po slovanski se veli tudi Štyrsko (Starož. Šaf. pg. 337), in Terstenjak v Nov. 1857 pove — zakaj „pišem Štirsko namesto Štajersko?“ — da je uno poznamljevanje stariše in izvirniše, da sega ime to že v rimske čase, da je celo slovensko (sthira močen, fest, stark) itd. „Steier ist aus dem slowenischen štir, štira, wie Weichsel aus Visla, Leipa aus Lipa, Neisse aus Nisa, Feistritz aus Bistrice gemacht; unmöglich hätte der Deutsche selbst sein Wort Stier in Steier verdrehen können (vid. Šaf. Abkunft der Slawen pg. 176)“.

U. Navadno je vendar že Štajersko pa tudi Štajarsko, Štajerci ali Štajarci; — kako se poravna ta razloček v pisanji slovenskem?

T. Kaže se, da je po nemški obliki Steier narejena slovenska Štajer-ec, Štajerka, Štajersko, in tako piše Metelko in še marsikdo tudi po navadni izreki. Ker je pa za moške osebe po njih rodu in domovanji slovensčini lastna končnica — *ar* ne pa — *er*, in ker tudi obrazilo — *ec* imenom rada pritika na koreniko ali na druge obrazila, posebno na — *án* in *ár*; toraj, se mi zdi, pišejo nekteri sedaj tudi Štajarec, Štajarsko itd.

P a š n i k.

Odkritoserčnost. Deček in deklica ne povesta vsega; večkrat tedaj moti mladina s tem, kar ne pové; tega je kriv tisti, ki je ne razumé.

Po navadi opazujemo bolje to, kar otroci govoré, kakor uno, kar zamolčé. Večkrat molčé v naj imenitnejših zadevah, ali iz strahu, ali ker ne najdejo besed, s kterimi bi se razodevali. Ni lepo za gojitelja, če takrat ne vé, kaj pomeni njih molčanje.